

da je imel pred očmi bralce po črki, dasi moram priznati, da je bil mojemu rodu izgovor siniceze ali diereze že povsem jasen, če sta ga predpisovala metrum in ritem, tako da je bila Župančičeva pisava uloga: vgl. bolj kuriozitet kot pa nujna potreba, saj je bilo jasno, da je treba *u* ali *v* izgovarjati dvoustnično, kakor hitro je šlo za sinicezo, in da ju je treba izgovarjati ujevsko, kadar je šlo za samostojen zlog.

Če se je torej Župančič, ki je imel izreden posluš za jezik, kljub temu odločil za pisavo, za kakršno se je, se je gotovo ali vsaj najbrž v isti želji, s kakršno se je odločil za nekatera naglasna znamenja: v bralcu je hotel ustvariti vtis slovesnosti, posebnosti, izjemnosti, izbranosti, nekonvencionalnosti.

Naglasna znamenja, izbira redkih naglasov in izbira posebnih besed, to je bila ena od njegovih metod, kako doseči nevsakdanjost, in v tej smeri moramo iskati tudi naprej, v vezavi besed s predlogi, v povezavi besed v stavke, v posebnem besednem redu. V tem je, mislim, tudi prevod *Viharja* v sebi dosledno umetniško, estetsko enotno zamišljeno delo, prežeto z vso skrbjo za slovenski visoki, poetični slog, in ga je tako treba tudi presojati.

Dušan Moravec

ŽUPANČIČ IN GLEDALIŠČE

Ko je zasnoval Oton Župančič po mučnem, dolgoletnem premoru nov pesniški venec »Med ostrnicami«, je vpletel vanj tudi izpoved, pozneje znova natisnjeno na prvem listu njegove poslednje zbirke:

Meni je treba vélike tišine,
toliko let me je ovijal hrum,
od njega me boli srcé in um,
in v njem mi preglušena duša gine.

Ni mogoče zanikati, da je mislil s temi verzi in z besedami o »slovenstva trdi tlaki« pesnik tudi ali celo predvsem na svojo službo gledališki hiši. Službo, ne delo — ob sleherni priložnosti je ponavljal in tudi javno izjavljal, da ne dela nič, da je »suženj poklica, daleč od dela, ki bi ga moral opravljati« in edina svetla želja mu je bila, da bi se umaknil v svoj svet ustvarjalne tišine. Ob urah, ko je bil iskren samemu sebi, je sovražil to novo, neizprosno muzo, ki mu je vzela svobodo in ga odtegnila oni drugi, ki jo je »v mladosti srčno ljubil« in mu je »v bojih stala vseh ob strani«, mrzil je njen objem in se mu hkrati radevoljno predajal, od prvih zrelih pa do poslednjih let.

Ko je 1912. leta prvič in 1920. drugič nastopil dramaturško službo pri slovenskem gledališču, je hotel premakniti njegove temelje in mu razmakniti obzorja. Dve stvari sta ga posebej vznemirjali: želja, da bi mu mogel dvigniti raven z odbiranjem zlahtnih, dotlej premalo upoštevanih dramskih besedil in pa skrb za lepoto odrske besede. Že prvi dan je poskušal uresničiti oboje. Odločno je obrnil hrbet tistemu dramskemu sporedu, ki se je zgledoval pri teatrir dunajskih predmestij in je skušal ustreči okusu nevzgojenega ljubljanskega občinstva. Začel je s Calderonovim Sodnikom zalamejskim in dal v njem Verovšku eno redkih priložnosti, da pokaže svoj resnični dar, mislil je na Čehova, na Vojno-

viča, na Shakespeara in Molièra, znova je dal igrati Cankarja. Hkrati se je odločil, da demokratizira nenaravni odrski govor, veljaven desetletja: odpravil je tako imenovano »elkanje« in uvedel, kakor je pol za šalo pol zares dejal »vekanje«, trdno prepričan, da to ni samo »vprašanje blagoglasja ali neblagoglasja, torej ne samo estetsko vprašanje, nego je socialno, moralno vprašanje, vprašanje naše samozavesti in samostojnosti, našega značaja in naše odkritosti. Ali spoštujemo sebe in svoje bistvo, ali se, prava jara gospoda, sramujemo svojega izvora in ga hočemo zatajiti z neko laži-eleganco? — Ali hočemo ustvariti popolnoma nedemokratsko dva jezika, se oddaljevati čedalje bolj od preprostega ljudstva, ki nam je gojilo naš jezik in ga branilo v časih, ko je bilo vse naše meščanstvo potujčeno? Da, to je vprašanje krinke in obraza. In kako je naš publikum, še ves zaverovan v simbol Krpanove kobile na gledališkem odru, sprejel Župančičeve pobude? Hiša se je iz dneva v dan bolj praznila in prvi slovenski dramaturg jih je moral umakniti.

Gledališču je namenil Župančič domala vsa svoja zrela leta, kot kritik in svetovalec, urednik, dramaturg in čuvar jezika, kot tajnik in pozneje upravnik. Namenil pa mu je tudi dober del svojega ustvarjanja. Ne samo kot prevajalec, četudi upravičeno prištevamo velik del tega njegovega opusa k ustvarjalnemu delu, posebej še mojstrske prepesnitve Shakespeara ali njegovega Cyrana, o katerem radi trdimo, da je Župančičevo besedilo lepše od francoskega izvirnika. Temu gledališču pa je želel nameniti tudi vrsto izvirnih odrskih besedil, četudi se je po mučnih zapletih okrog Veronike Deseniške umaknil. In vendar tudi ta poetična tragedija kljub vsem pomislekom, pa naj jim že pritrjujemo ali jih zavračamo, ni samo »ritmična ekstaza našega jezika, slovesna vélika maša slovenske besede«, kakor je zapisal pesnik o Cankarjevi Lepi Vidi, temveč je tudi še danes in bo jutri vabljivo odrsko delo za ustvarjalce na oni strani in za spremljevalce na tej strani gledališke rampe.

Odbiranje dramskih besedil in skrb za odrsko govornico, to je bil njegov gledališki svet. Visokih položajev si ni želel, saj mu je bil »prav vsak javen nastop neizrečeno mučen«. In vendar: ko je stalo to gledališče na razpotju in je čutil, da bi mu bila njegova roka v oporo in da bi ga utegnil njegov um preudarnejše voditi, je prevzel tudi to »slovenstva trdo tlako«, vrhovno vodstvo gledališča v času, ko se je imenovalo Narodno, ni pa se smelo imenovati — slovensko.

Tudi kot šef obeh gledaliških hiš je ostal predvsem dramaturg, tenkočuten estetik; še zmeraj je hodil k vajah poslušat, kako zveni beseda z odra in kako posredujejo odrski ustvarjalci pisateljevo delo poslušalcem. Presojal je z ostrim čutom dramaturga, ravnal pa je kot strpen šef, ki nikomur ni hotel vsiljevati svojega mnenja. Nemara najbolj značilen primer je bila domiselna, pa hkrati samovoljna uprizoritev Pohujšanja v dolini šentflorjanski jeseni 1928. Novi upravnik je čutil, da je izgubila farsa vso poezijo, vso lahkotnost, da so rodoljubi spremenjeni v odurne spake, da se je izgubila »vsa domačnost, slovenskost dela«, skratka, da gre za »eksperiment brez genijalnosti«, ki razkazuje »omejeno slovenstvo«, medtem ko je Cankar »kljub satiri vendarle jasnina«. Vse to spoznanje pa je zaupal občutljivi dramaturg le svojemu dnevniku, tolerantni upravnik pa je dovolil, da je šla predstava na oder, kakor si jo je zamislil režiser.

Res, umetniška podoba predstave mu je bila tudi ta čas poglavitna skrb. To pa še zdaleč ne pomeni, da bi ne bdel nad vsemi tistimi na pogled nepomembnimi drobnimi in obrobnimi rečmi, brez katerih ni gledališča. Isti dnevnik, iz katerih smo si izpisali njegove misli o Pohujšanju, hranijo pričevanja o njegovi skrbi za jezik in repertoar, za pevce in igralce, pa tudi za reklamo in razvrstitev abonmajev, za plače, podpore in inkaso, za kostume in celo za baletne čevljuje, za knjižnico in gledališki list, za samostojno hišo in za brezupno tekmo z zvočnim filmom, za gostovanja in odlikovanja, pa tudi za kurivo in odrske žarnice, za prepih med skušnjami in za dober zrak pri predstavah.

Šele »surovi čas« ga je odtrgal od gledališča in še se je vrnil vanj v prvem letu svobode, ko je z zanosno besedo vabil stare in nove sodelavce, naj z vedro voljo začno novo razdobje njegovega razvoja.

Še eden njegovih poslednjih esejev, napisan že v letu slovesa od življenja, je bil pozdrav gledališču ob njegovem delovnem prazniku: »Živi in mrtvi mi preletavajo misli, kadar se spomnim svojih gledaliških let...« Spomin se mu je vračal k »samotarskemu molčečniku« Borštniku, k Verovšku, ki mu je pomagal odkrivati njegov drugi igralski obraz, k »visoki, vase zamaknjeni gospe Zofiji«. Pozdravljaj je tovariše »mnogih res hudih let« in zapisal »danes mi je sploh čudno, da smo jih prebili«, zatem pa se je obračal v sedanjost in prihodnost in blagroval najmlajše člane, ki da jim je dano to, o čemer so »sanjali naši Borštniki«, hkrati pa jih je tudi svaril, da »prave umetnosti ni doseči brez krepkega napora«.

Skoraj pol stoletja v gledališču ali za gledališče, tak je obračun Župančičevega dela; o njem zgovorno pripoveduje tudi razstava Slovenskega gledališkega muzeja, pripravljena ob današnjem prazniku. Vabimo vas, da si jo ogledate.

Smiljan Samec

SPOMIN NA ŽUPANČIČA IZ OPERE

Že po izidu slavnostne številke »Sodobnosti«, ki je bila posvečena spominu na Otona Župančiča ob stoletnici njegovega rojstva, me je Bojan Štih nagovoril, naj bi tudi jaz napisal kaj v njegov spomin, saj me je prav Oton Župančič kot upravnik tedanjega Narodnega gledališča l. 1938 angažiral za dramaturga v Operi, in sem torej tudi sam imel nekaj osebnih stikov z njim. Ti stiki seveda precej zaostajajo za odnosi od mene starejših kulturnih in javnih delavcev z njim, vendar nekaj le lahko obudim, bodisi osebnih spominov nanj, ali pa lahko zapišem na splošno o njem kaj v zvezi z našo Opero.

Da je bil Župančič že od moje rane mladosti, vse od »Cicibana« naprej, poleg Prešerna, a ta šele pozneje, tudi moj najljubši pesnik, ni nobeno prese-netljivo odkritje. To dediščino sem najbrž deloma povzel že po svojem očetu, pesniku Janku, ki ga je nad vse visoko cenil in včasih tudi sam stopical po njegovih stopinjah. Sicer pa je moj oče kot ustanovitelj in prvi urednik mladinskega mesečnika »Novi rod« po prvi svetovni vojni v Trstu znal — mimo vrste tedaj najbolj uglednih slovenskih pisateljev in pesnikov — pridobiti tudi Otona Župančiča za sotrudnika tega lista. Tako sem torej že od mladih nog lahko postal privrženec dobre literature in v pesništvu ter prevajalstvu (zlasti